

SFÂRȘITUL ISTORIEI SE AMÂNĂ

O radiografie a postcomunismului românesc

Editor coordonator: Emanuel Copilaș

Tehnoredactare: Cetatea de Scaun

Coperta: Dan Mărgărit

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României

Sfârșitul istoriei se amână : o radiografie a postcomunismului românesc /

coord.: Emanuel Copilaș. - Târgoviște : Cetatea de Scaun, 2017

Conține bibliografie

ISBN 978-606-537-352-5

I. Copilaș, Emanuel (coord.)

94

Toate drepturile de reproducere, integral sau parțial, prin orice mijloace, inclusiv stocarea neautorizată în sisteme de căutare sunt rezervate. Reproducerea se poate face doar cu acordul scris al editurii, cu excepția unor scurte pasaje care pot constitui obiectul recenziilor și prezentărilor.

Autorii sunt răspunzători pentru conținutul materialelor publicate.

ISBN 978-606-537-352-5

Copyright Editura Cetatea de Scaun, Târgoviște, 2017

www.cetateadescaun.ro, editura@cetateadescaun.ro

Cuprins

Dincolo de naturalizarea postcomunismului

Emanuel Copilaș9

Partea I.

Postcomunismul. Punerii în problemă15

Elemente pentru o schiță a capitalismului politic

postcomunist, Cătălin Augustin Stoica 16

Neoliberalismul românesc postcomunist –

între nostalgia unei tradiții uitate și fascinația revoluției

neoconservatoare, Ovidiu Gherasim-Proca 27

Revoluția spectacol. Integrarea României

în spectacolul total[itar], Coman Norbert42

De ce stânga e marginală în România,

Dan Ungureanu56

Un sfert de veac de străinătate, Ionuț Marian Popa 61

Partea a II-a.

Dezindustrializarea.

Un portret politico-social 75

Cum să distrugi o industrie nefăcând nimic:

Oltchim și politica struțului

Iulia Popovici și Victoria Stoiciu76

De la „forță puternică cu înaltă disciplină civică”

la „urangutani programabili la cerere”.

Degradarea imaginii publice și a vieții comunităților

minerești în post-socialism, David Schwarz89

Partea a III-a.

Cetățeni second hand 101

Mai puțin decât cetățean: despre regulile nevăzute
ale desposedării de cetățenie, **Ioana Vrăbiescu**102

Câte ceva despre arta evacuării în România anilor 2000
cu scurte observații asupra unor probleme de fiziologie
morală, **Cătălin Berescu** 112

Partea a IV-a.

Clasa de mijloc, societatea civilă, reprezentarea politică și corupția: manipulări discursive și resemnificări alternative123

Evoluții economice și sociale post-comuniste
sau de ce nu avem clasă de mijloc, **Gelu Sabău**124

Devenirea societății civile prin comunicare,
Mihai Șuta133

Despre vot, reprezentare politică și „neșansă”
în România postcomunistă, **Aurelian Giugăl** 140

Corupția ucide... la fel și anti-corupția,
Vladimir Borțun152

Partea a V-a.

Educația și sănătatea: priorități pe hârtie159

De câți săraci sau femei bătute e nevoie ca să te faci
conferențiar universitar?, **Maria Cernat** 160

De ce universitatea nu este o întreprindere?
(sau De ce universitatea?), **Robert D. Reisz** 169

Mărirea și decăderea învățământului superior privat
în România, **Robert D. Reisz**177

Ce facem cu doamna Iordache?

Scurt eseu despre privatizarea sănătății, **Dinu Guțu** 189

„De unde ne hrănim?”. O expoziție foto
între antropologie performativă și istorie participativă,
Adi Dohotaru 196

Partea a VI-a.

Intellectualitatea, arta și minoritățile sexuale în postcomunism: (o)poziții215

Despre opera lui Marx și posibilitatea unei revoluții,
Claude Karnoouh216

Despre rasism postcomunist, anticomunism
și decolonizare, **Ovidiu Țichindeleanu** 230

Intellectualii valahi, **Dan Neumann** 236

Patapievici apocrif? Cum să identificăm un text
de celebrul autor, **Dan Ungureanu**246

Hipnotica plasă a capitalismului afectelor sau
Spectacolul inechităților, **Mihaela Michailov**250

Dezincriminarea homosexualității în România.
Abrogarea Articolului 200 din Codul Penal,
Vlad Levente Viski258

Partea a VII-a.

Postcomunismul în context regional și internațional269

Rezultatele tranziției: Situația geopolitică a României
din perspectiva realismului politic,
Adrian-Paul Iliescu270

Mercenari în luptele altora sau scurtă istorie
a Moldovei post-sovietice, **Vitalie Sprinceană**285

Prezentări autori294

'80, anticipând prăbușirea comunismului, unii oficiali polonezi au început să-și convertească puterea politică în capital economic. Staniszkis a etichetat aceste activități drept „capitalism politic”, fără însă a merge pe linia clasică a lui Weber. Hankiss⁶ a analizat capitalismul politic în cazul Ungariei la sfârșitul anilor '80. În sociologia americană transformările postsocialiste au generat numeroase controverse academice și au culminat cu așa-numita „dezbateră asupra teoriei tranziției la economia de piață” în 1996, în paginile prestigioasei publicații *American Journal of Sociology*. Studiile realizate pe această temă au luat în discuție cazurile Ungariei, Poloniei, Rusiei și Chinei.

Sociologul american Andrew G. Walder⁷ identifica doi factori instituționali responsabili de apariția capitalismului politic în țările postcomuniste: 1) amploarea schimbărilor de regim politic („*the extensiveness of regime change*”); și 2) prezența/absența unor bariere în calea însușirii bunurilor publice de către agenți privați („*barriers to asset appropriation*”). România (alături de Bulgaria) reprezintă cazuri paradigmatic pentru capitalismul politic postsocialist⁸. Ambele țări au cunoscut

Politics and Societies, nr. 5, 1991, pp. 127–141.

⁶ Elemer Hankiss, *East European Alternatives*, Oxford, Clarendon Press, 1990.

⁷ Andrew G. Walder, „Elite Opportunity in Transitional Economies”, în *American Sociological Review*, nr. 68, 2003, pp. 899–916.

⁸ Acest lucru era valabil până de curând. Evoluțiile politice recente din Ungaria și Polonia, i-au făcut pe unii autori să își reconsidere evaluările optimiste cu privire la succesul incontestabil al tranziției postcomuniste din aceste țări. Spre exemplu, Ivan Szelényi („Weber's Theory of Domination and Post-Communist Capitalisms”, în *Theory and Society*, nr. 45, 2016, pp. 1–24) discută în prezent despre similaritățile dintre Rusia lui Putin și Ungaria lui Viktor Orban, definind-o pe cea din urmă ca un regim iliberal, prebendial și cvasidemocratic (vezi, de asemenea, și Ivan Szelényi, „Capitalisms after Communism”, în *New Left Review*, n. 96, 2015, pp. 1–13; Tamás Csillag și Ivan Szelényi, „Drifting from Liberal Democracy: Traditionalist/Neoconservative Ideology of Managed Illiberal

schimbări de regim politic (de la totalitarism la pluralism politic/democrație), dar aceste schimbări s-au produs în absența unor bariere formale eficiente care ar fi putut împiedica privatizarea frauduloasă a proprietății de stat.

La începutul anilor '90 principalii protagoniști ai capitalismului (politic) de la noi erau foști demnitari de rang doi ai regimului comunist, foști directori ai întreprinderilor de stat, angajați ai serviciilor secrete sau apropiați ai acestor instituții oculte. Avantajul de care au beneficiat acești oameni provenea din *capitalul social* pe care îl dețineau ori, altfel spus, se datora faptului că aparțineau unor *rețele sociale prin intermediul cărora aveau acces la resurse financiare sau la informații privilegiate privind sectoarele profitabile din economie* (ce urmau a fi privatizate).⁹

Odată privatizarea demarată, convertirea capitalului social în capital economic a cunoscut un și mai mare avânt: „privatizarea întreprinderilor de stat a creat ocazia care le-a permis elitelor deținătoare de informații privilegiate și de relații avantajoase să-și convertească drepturile de proprietate *de facto* limitate [...] în drepturi *de jure* cu un grad mai mare de inalienabilitate”¹⁰. În Polonia, acest proces a fost denumit în mod sugestiv „transformarea nomenclaturiştilor în proprietari”¹¹.

Democratic Capitalism in Post-communist Europe”, în *Intersections. East European Journal of Society and Politics*, nr. 1, 2015, pp. 1–31).

⁹ În literatura de specialitate pe tema tranziției postcomuniste se vorbește și de „capital politic”; noțiunea face referire la poziția deținută de indivizi în ierarhia regimurilor comuniste. La limită, „capitalul politic” reprezintă tot o formă de capital social înțeles ca resurse pe care indivizii le pot mobiliza în virtutea relațiilor pe care le au sau a rețelelor sociale din care fac parte.

¹⁰ Edgar Feige, „Underground Activity and Institutional Change” în Joan Nelson, Charles Tilly și Lee Walker, (coord.), *Transforming Post-Communist Political Economies*, Washington. D.C., National Academy Press, 1997, p. 29.

¹¹ Staniszkis, art. cit, p. 129.

Regăsim același fenomen descris și ca „antrepratcici” (o combinație de „antreprenori” și „aparatcici”¹²), „cleptocrație” sau „capitalism cu față de tovarăș”¹³.

Relațiile politice de utilitate și un mediu lipsit de constrângeri legislative le-au permis fostelor elite comuniste din România și proaspeților aleși de după 1989 să elaboreze și să implementeze strategii ingenioase de privatizare neoficială a resurselor statului. O astfel de strategie a fost subcontractarea în favoarea unor mici firme private în care directorii de întreprinderi de stat dețineau un interes personal¹⁴. Această strategie se aseamănă întrucâtva modului în care regimul de proprietate din Ungaria postsocialistă a fost reorganizat prin rețele de firme¹⁵. Strategia presupunea existența unor firme de stat, aflate în centrul rețelei, și a mai multor firme private cu rol de sateliți, în jurul lor. Firmele satelit erau controlate (direct sau indirect) de directorii firmelor de stat sau, ca la noi, alți apropiați ai conducerii, lideri sindicali etc.. „Proprietatea re-combinată”, cum o numește Stark¹⁶, venea la pachet cu practici contabile ingenioase: profiturile mergeau la firmele private satelit, în timp ce pierderile erau transferate în întregime asupra firmei de stat. Echivalentul românesc al firmelor satelit maghiare este „firma căpușă” care, asemenea căpușei, drenează resursele („sângele”) întreprinderii-mamă de stat.

Un alt drum al înăvuirii postcomuniste a fost reprezentat de intrarea în politică; pozițiile de parlamentar și demnitar guvernamental au fost rapid și abil transformate de unii

¹² Katherine Verdery, *What Was Socialism, and What Comes Next?*, Princeton, Princeton University Press, 1996, p. 33.

¹³ Roman Frydman, Kenneth Murphy, Andrej Rapaczynski, *Capitalism with a Comrade's Face*, Budapest, New York, Central University Press, 1998.

¹⁴ Katherine Verdery, *op. cit.*

¹⁵ David Stark, „Recombinant Property in East European Capitalism”, în *American Journal of Sociology*, nr. 101, 1996, pp. 993–1027.

¹⁶ Ibidem.

politicieni în averi considerabile – un exemplu clasic de conversie a capitalului politic/social în capital financiar (ori situația în care „puterea caută să se îmbogățească” [„*power seeking wealth*“]). Spre sfârșitul anilor '90, apar tot mai multe exemple ce ilustrează un alt tip de carieră asociat capitalismului politic: intrarea în politică a unor oameni de afaceri, în scopul maximizării profiturilor obținute din afaceri private cu statul și/sau pentru a se bucura de imunitate (i.e., situația în care cei bogați caută să obțină puterea politică [„*wealth seeking power*“])

Un alt element cheie în povestea capitalismului postcomunist îl constituie caracteristicile aparatului birocratic. Așa cum am discutat anterior, capitalismul politic postcomunist se sprijină exact pe rețelele „băieților deștepți” din timpul comunismului sau pe capitalul lor politic/social. Cu toate acestea, rata mare de supraviețuire a fostelor elite comuniste și existența acestor rețele nu aveau cum să conducă de unele singure la apariția capitalismului politic. De exemplu, Wank¹⁷ sugerează că ceea ce diferențiază succesul economic al Chinei comparativ cu alte țări est-europene este gradul său de coerență birocratică. În cazul Chinei, gradul ridicat de coerență birocratică din perioada tranziției la economia de piață a păstrat relativ intacte vechile relații clientelare comuniste¹⁸. Astfel, structurile ierarhice de autoritate din China – autoritățile locale și structurile de partid – au exercitat un control mai eficient asupra „demnitarilor care depășeau limitele impuse de comunitate în ceea ce privește valoarea acceptabilă a mitei”¹⁹. Mai mult, după cum spune Wank, în țările est-europene am avut de-a face cu

¹⁷ David L. Wank, „Producing Property Rights: Strategies, Networks and Efficiency in Urban China” în Jean C. Oi; A. G. Walder, (coord.), *Property Rights and Economic Reform in China*, Stanford: Stanford University Press, 1999, pp. 248–276.

¹⁸ Ibidem, p. 270.

¹⁹ Ibidem, p. 271.

dezintegrarea controlului statului în vreme ce în China s-a procedat la descentralizarea lui.

Dincolo de existența unor mecanisme de control funcționale, factorul crucial pentru țările est-europene pare să fie prezența (sau absența) unei birocratii independente care, potrivit lui Weber (1968), este esențială pentru funcționarea capitalismului de tip rațional/vestic. În acest context, există o strânsă legătură între capitalismul politic postcomunist și „de-birocratizarea statului”²⁰. De-birocratizarea statului înseamnă în acest caz că instituțiile publice devin ținte ale unor „prădători sociali [...] [iar] administrația publică se comportă ca o mulțime dezordonată de agenți care își urmăresc propriile interese și câștigul financiar imediat”²¹.

Aceste fenomene au fost în mod sugestiv denumite de către Ganey²² „prădarea [ori jefuirea] statului” („*preying on the state*”) în excelenta sa analiză a Bulgariei postcomuniste. De pe poziții similare, în analiza tranziției românești de la începutul anilor '90, Verdery²³ vorbea despre „privatizarea puterii [de stat]” însă, după cum remarcă Chelcea, Lățea și Mateescu²⁴, privatizarea puterii „nu se referă atât la o acaparare completă a puterii de stat de către actori privați, cât la însușirea unor funcții sau organizații distincte care aplică reguli diferite unor persoane diferite (sublinierea mea)”. Recentele scandaluri de corupție legate de Autoritatea Națională pentru Restituirea Proprietăților (ANRP) ilustrează foarte bine modul în care indivizi bine

²⁰ Venelin Ganey, „Postcommunist Political Capitalism: A Weberian Interpretation”, în *Comparative Studies in Society and History*, nr. 51, 2009, p. 657.

²¹ Ibidem, p. 656.

²² Venelin Ganey, *Preying on the State: The Transformation of Postcommunist Bulgaria*. Ithaca, Cornell University Press, 2007.

²³ Katherine Verdery, *op. cit.*

²⁴ Liviu Chelcea, Puiu Lățea, Oana Mateescu, „90 % Off the Books. Corruption and the Informal Economy of Alcohol in Romania”, manuscris inedit, 2004, p. 29.

conectați la rețelele de putere și deținători ai unor drepturi litigioase au beneficiat de tratamente preferențiale din partea statului, în sensul lui Chelcea et al²⁵.

De-birocratizarea statului a implicat și un anumit tip de autonomizare a administrației sub tutela forțelor politice ce s-au succedat la guvernare, o autonomizare care, la limită, a favorizat apariția unei „clase” ori categorii aparte alcătuită din funcționari publici și politicieni. Fenomenul nu este desigur nou; existența unei astfel de „clase” (nu în sens marxist) și a influenței sale asupra ordinii economice a făcut obiectul unor dezbateri teoretice aprinse în prima jumătate a secolului XX. Menționez la acest punct analizele lui Ștefan Zeletin asupra originilor capitalismului românesc și criticile aduse acestuia de social-democrații Lotar Rădăceanu și Șerban Voinea, critici inspirate de Constantin Dobrogeanu-Gherea²⁶. Și atunci și acum, existența unei clase funcționărești complet autonome în raport cu societatea civilă și aflată dincolo de controlul acesteia are efecte negative asupra creșterii economice și prosperității.

²⁵ Ibidem.

²⁶ Lothar Rădăceanu, Șerban Voinea, *Oligarhia română. Marxism oligarhic*. (ediție îngrijită de Victor Rizescu), București: Editura Domino, (1926, 1927), 2005. Originile dezbaterii asupra rolului „funcționării” (ca parte a unei oligarhii) sunt mai îndepărtate și le regăsim, potrivit lui Rizescu („Marxism și oligarhie, sau sociologia înapoierii înainte de comunism”, în Lotar Rădăceanu și Șerban Voinea, *Oligarhia română. Marxism oligarhic*, ediție îngrijită de Victor Rizescu, București, Editura Domino, 2005, pp. 5-23), la Maiorescu și ulterior la alți gânditori români, inclusiv cei apropiați de mișcări de dreapta reacționare, xenofobe și anti-semite (pentru o excelentă prezentare a dezbaterii și a altor elemente contextuale, vezi Rizescu, *art. cit.*, și Victor Rizescu, *Tranziții discursive: despre agende culturale, istorie intelectuală și onorabilitate ideologică după communism*, București, Editura Corint 2012; vezi de asemenea și Dan Cîrjan, Adrian Grama, „Lotar Rădăceanu, Șerban Voinea”, în Alexandru Cistelean, Andrei State (coord.), *Plante Exotice*, Cluj-Napoca, Tact, 2015, pp. 43-123).

Spiritul capitalismului postcomunist este opus spiritului capitalismului rațional (ori vestic): mulți dintre capitaliștii postcomuniști au o gândire orientată pe termen scurt, ce vizează obținerea *imediată* a unor profituri uriașe, prin așa-numitele „tunuri”. Sorin Antohi vorbea la un moment dat despre „rutinizarea tunului” ca strategie prevalentă de îmbogățire în România post-1990. Capitaliștii postcomuniști au succes doar în condiții de protecționism economic ori monopol. Statul și sifonarea resurselor statului reprezintă cheile succesului noilor capitaliști. În absența statului și a contractelor grase oferite de acesta, mulți dintre capitaliștii postcomuniști nu ar exista.²⁷ Frugalitatea, munca asiduă și reinvestirea profitului – elemente weberiene definitorii ale eticii protestante și ale capitalismului rațional – sunt străine multor capitaliști postsocialiști care par a fi animați doar de dorința de a epata prin consum ostentativ ori lux („*conspicuous consumption*” [T. Veblen]).

În paginile anterioare, am schițat unele dintre elementele definitorii pentru înțelegerea capitalismului postcomunist din România. Am discutat noua ordine economică post-1990 în termenii capitalismului politic, i.e., obținerea de profituri însemnate prin forță, dominație și prin înțelegeri oneroase cu puterea politică și sub protecția acesteia. Fenomenul nu reprezintă o noutate istorică dar are o serie de trăsături distincte. Existența

²⁷ Ar fi greșit să ne imaginăm că fagocitarea statului este exclusiv apanajul capitaliștilor autohtoni. Dimpotrivă, sifonarea resurselor statului a fost și este practică cu succes de diverse companii străine/multinaționale, așa cum o atestă unele dintre privatizările post-1990 sau scandalurile de corupție ce au implicat firme străine, precum „licențele Microsoft” sau contractul pentru securizarea frontierei de stat cu European Aeronautic Defence and Space Company (EADS). Departe de mine gândul că tot ceea ce ține de companii străine și capital străin este imaculat. Multe dintre companiile străine, alături de capitaliștii neaoși, au profitat în aceeași măsură de existența unei birocrății coruptibile, slabe, sărace și adeseori incompetentă.

capitalismul politic postcomunist depinde, spuneam, atât de supraviețuirea miraculoasă a fostelor elite comuniste cât și de aparatul birocratic al statului. Desigur, și la noi există numeroși analiști pentru care statul reprezintă principala piedică în calea instaurării unui capitalism „adevărat” ori „ca în Vest”. În viziunea acestor analiști cu o prezență ubicuă în spațiul public, capitalismul „adevărat” și mult-visat este inspirat din liberalismul clasic și implică elemente precum un stat minimal/statul ca „paznic de noapte”, superioritatea absolută a proprietății private în raport cu oricare alte forme de proprietate, glorificarea capacității de auto-reglare a pieței, drepturi și beneficii sociale cât mai reduse pentru muncitori, individualism și nu solidaritate socială etc.

Ceea ce ignoră astfel de suporteri ale capitalismului „adevărat” este faptul că și în țările dezvoltate intervenția statului în economie este un lucru frecvent întâlnit iar în cazul țărilor înapoiate economic intervenția statului este esențială pentru surmontarea decalajelor de dezvoltare²⁸. Statul este indispensabil bunei funcționări a economiilor capitaliste moderne deoarece el asigură aplicarea și respectarea regulilor legale în toate tranzacțiile economice²⁹. În general, în țările vestice al căror tipar politico-instituțional accentuează statismul ca sursă a suveranității, intervenția statului în economie este de la sine înțeleasă³⁰. Un exemplu la îndemână este Franța, o țară unde un guvern central puternic a reprezentat o condiție esențială pentru integritatea națiunii. Ca urmare, dezvoltarea politicii industriale

²⁸ Alexander Gerschenkron, *Economic Backwardness in Historical Perspective: A Book of Essays*. Cambridge, Belknap Press of Harvard University Press, 1962.

²⁹ Neil Fligstein, „Markets as Politics: A Political-Cultural Approach to Market Institutions”, în *American Sociological Review*, nr. 61, 1996, pp. 656–673.

³⁰ Ronald L. Jepperson, Ronald L., „Political Modernities: Disentangling Two Underlying Dimensions of Institutional Differentiation”, în *Sociological Theory*, nr. 20, 2002, pp. 61–85.

franceze a fost profund influențată de noțiunile de centru puternic, interes național și specialist – funcționar de stat (vezi analizele lui Dobbin³¹ despre sistemul de căi ferate în Franța, Anglia și Statele Unite ale Americii în secolul al XIX-lea). Mai mult, în unele cazuri tutela statului asupra economiei este asociată cu rate mari de creștere economică și bunăstare. Acest lucru se vede cel mai bine în cazul „statelor orientate către dezvoltare” [*developmental states*] caracterizate prin „autonomie încastrată social” [*embedded autonomy*], i.e., o combinație de „autonomizare” birocratică weberiană și de conectare intensă la structura socială înconjurătoare³². Pentru Evans³³, prototipuri ale „statului orientat către dezvoltare” sunt Coreea de Sud și Taiwan.

Problema capitalismului politic postcomunist ține, așadar, de fenomenele de debirocratizare a statului și privatizare a puterii sale. Aceste fenomene conduc la formarea unei administrații de stat prădalnice asupra căreia, spune Evans³⁴, societatea civilă nu are niciun fel de control. Birocrația prădalnică „întruchipează coșmarul neo-utilitarist al unui stat în care fiecare este pe cont propriu”, iar urmărirea obținerii de rente [*rent-seeking*] devine normală³⁵. Prin logica sa birocratică și prin mecanismele de obținere a profitului, capitalismul politic generează disparități economice uriașe, sărăcie generalizată și stagnare – chestiuni care au devenit atât de familiare românilor în cei peste douăzeci de ani de la căderea comunismului.

³¹ Frank Dobbin, *Forging Industrial Policy: The United States, Britain, and France in the Railway Age*, New York, Cambridge University Press, 1994.

³² Peter B. Evans, *Embedded Autonomy: States and Industrial Transformation*, Princeton, Princeton University Press, 1995, 50.

³³ Ibidem.

³⁴ Ibidem.

³⁵ Ibidem, pp. 45-46.

Neoliberalismul românesc postcomunist – între nostalgia unei tradiții uitate și fascinația revoluției neoconservatoare Ovidiu Gherasim-Proca

Motto:

*Probabil că nimic nu i-a dăunat mai mult cauzei
liberale decât insistența mecanică a unor liberali
supra anumitor reguli găsite empiric, înainte de
toate asupra principiului laissez-faire-ului.*

Friedrich August von Hayek

Dacă liberalismul este teoria politică a modernității, despre neoliberalismul românesc postcomunist se poate spune că este teoria economică a cercurilor elitiste ce s-au angajat antreprenorial în managementul tranziției de la „vechiul regim” către un altul, nou, dar nedeterminat. În estul Europei ideologii liberali au fost dintotdeauna nevoiți să exploreze nu numai principiile moderne ale libertății, ci și modul de a le institui într-o societate cu numeroase trăsături arhaice, așadar la transformarea societății, la raporturile dintre elita culturală europeană și elitele periferice, la relația dintre interesele politice naționale și scena internațională a puterii. Atunci când liberalismul local a trebuit să se reinventeze însă, în 1989, orice altceva decât obiectivul instituirii rapide a relațiilor de piață ar fi părut contraproductiv. Programul